

**Відгук офіційного опонента
на дисертацію Михайлова Михайла Володимировича «Підкуп у
законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-
виконавче право**

Актуальність теми дисертації безсумнівна, вона достатньо повно сформульована дисертантом у вступі до роботи та зумовлена, насамперед, актуальністю потреб протидії корупції в Україні, на удосконалення інструментарію якої й спрямована поява у тесті КК України корупційних кримінальних правопорушень. Кримінально-правова наука вже має у своєму арсеналі декілька достатньо ґрунтовних досліджень проблем кримінальної відповідальності за підкуп, однак теоретичні розробки системного характеру, які б присвячувалися дослідженню цієї форми корупційних проявів, видається, не будуть зайвими.

Слід погодитись з позицією автора, що підкуп є елементом законодавчої конструкції реального принципу чинності закону України про кримінальну відповідальність у просторі (ч. 2 ст. 8 КК України), способом підбурювання до вчинення кримінального правопорушення (ч. 4 ст. 27 КК України), підставою застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (ст. 96-3 КК України). Тобто, підкуп є наскрізним кримінально-правовим поняттям, законодавчою конструкцією, яка у тексті статей КК України має свою структуру, що вимагає комплексного підходу під час дослідження підкупу у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень.

Теоретико-методологічна основа дослідження ґрунтовна і всебічна. Автор не лише наводить, але й критично переосмислює науковий доробок відомих вчених, формулює відповідне авторське ставлення до визначених проблем кримінально-правового значення підкупу не лише у конструкціях корупційних кримінальних правопорушень, а й некорупційних посягань, інститутів Загальної частини КК України. Правильне визначення об'єкта та предмета дослідження, формулювання на цій підставі взаємопов'язаних та взаємообумовлених завдань, дало можливість автору логічно та послідовно викласти матеріал, розкрити проблему в цілому повно та всебічно.

Емпірична база дисертації також достатня. Автор заявляє опрацювання матеріалів судової практики застосування кримінального законодавства України (остаточні рішення в окремих кримінальних провадженнях, ухвалені місцевими, апеляційними судами, а також Верховним Судом); статистичні дані Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації України. Аналіз

емпіричних даних представлено у додатках до дисертації, які в цілому вдало ілюструють теоретичні положення, які в ній викладені.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Метою дослідження автор поставив розробку теоретичних аспектів відповідальності за підкуп у кримінальному законодавстві України, підготовку пропозицій щодо вдосконалення тексту статей КК України, в яких використовується термін «підкуп», а також вироблення законодавчої конструкції підкупу у проекті КК України. Мета дослідження достатньо вдало деталізується відповідними завданнями.

Аналіз виконаної дослідницької праці та змісту автореферату дає підстави стверджувати, що поставлені завдання виконанні, а мета дисертації досягнута. У проведеному дослідженні обґрунтовано і сформульовано положення і висновки, які є новими для науки кримінального права і виносяться на захист:

- виявлено способи формулювання підкупу у законодавчих конструкціях статей КК України, до яких віднесено: вживання терміна «підкуп»; використання частини дій, що утворюють підкуп; посилання на номери статей Особливої частини КК України, в яких передбачається відповідальність за підкуп. Окрім того, помічено, що підкуп може виступати й латентним елементом окремих законодавчих конструкцій корупційних кримінальних правопорушень;

- підтримуємо виокремлення елементів законодавчої конструкції частини другої статті 8 КК України, що визначає реальний принцип чинності кримінального закону України у просторі: суб'єкт – іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні; місце вчинення кримінального правопорушення – за межами України; предмет: вчинення вказаними особами у співучасті із службовими особами, громадянами України, будь-якого кримінального правопорушення, передбаченого у статтях 368, 368³, 368⁴, 369 і 369² цього Кодексу; пропозиція, обіцянка, надання ними неправомірної вигоди таким службовим особам; прийняття ними пропозиції, обіцянки ними неправомірної вигоди чи одержання від них такої вигоди. Підтримуємо також пропозицію визнавати єдиною, інтегрованою, синтетичною кримінально-правовою нормою, що передбачає реальний принцип дії кримінального закону у просторі, нормативний матеріал, викладений у частинах першій та другій статті 8 КК України;

- знаходить підтримку й виокремлення та характеристика елементів законодавчої конструкції підкупу як способу торгівлі людьми (стаття 149 КК України): предмет підкупу – неправомірна вигода; форма підкупу – активна чи пасивна; дії, що утворюють підкуп: «обіцянка – прийняття обіцянки», «надання – прийняття або одержання неправомірної вигоди»; суб'єкти підкупу: активний та пасивний (особа, яка контролює потерпілого) сторони підкупу; предмет змови – отримання згоди пасивного учасника підкупу, на його експлуатацію;

- дисертант вдало розвиває класифікацію видів підкупу у кримінальному праві України: залежно від частини КК України, в якій він передбачений (підкуп як елемент законодавчих конструкцій статей Загальної чи Особливої частин); залежно від способу текстуального відображення підкупу у законодавчих конструкціях статей КК України (як наявний чи латентний елемент конструкцій); з урахуванням наявності ознак корупції (корупційний, некорупційний підкуп та підкуп, пов'язаний з корупцією); з урахуванням ролі суб'єкта (активний та пасивний); залежно від сфери, в якій вчиняються протиправні діяння (корупційний підкуп у публічній сфері, у приватній сфері, у сфері здійснення професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у сфері спорту, незалежно від сфери, а також некорупційний підкуп у сфері проведення виборів та референдуму, у сфері правосуддя;

- слушною є пропозиція щодо характеристики корупційного підкупу як багатооб'єктного кримінального правопорушення, що посягає не лише на порядок суспільних відносин з приводу належного здійснення службовими особами, працівниками підприємств, установ та організацій, а також особами, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, своєї (свого) влади чи становища (службового становища).

Підтримку опонента знаходить твердження автора про те, що «...на нашу думку, у КК варто відмовитися від казуїстичного способу викладення правових норм, надавши перевагу їх абстрактному формулюванню, який дозволив би охопити нею якнайбільше коло порядку суспільних відносин. Законодавець не повинен йти на угоду міжнародній спільноті та вигадувати щоразу нові статті КК».

Крім того, цікавими і такими, що заслуговують на підтримку є міркування автора стосовно співвідношення понять «одержання» та «прийняття» неправомірної вигоди і пропозицій, висловлених у зв'язку із цим (с.146-149). Видається, їх варто підтримати.

Не можна залишити поза увагою наукової спільноти й таку пропозицію автора: «Проаналізувавши проект КК, а також урахувавши вади законодавчої техніки під час конструювання норм про корупційний підкуп, окремі з яких аналізувалися у цій праці, вважаємо за доцільне запропонувати закріпити у КК єдину монолітну статтю, в якій би передбачалася кримінальна відповідальність за корупційний підкуп незалежно від сфери вчинення відповідних протиправних дій, редакція якої запропоновано у висновках на підставі узагальнень наукових результатів, отриманих у ній» (с.159). Щоправда хотілося би побачити редакцію цієї статті.

Основні положення, висновки та рекомендації, що сформульовані М.В. Михайловим у дисертації, в тому числі й ті, що віднесені ним до наукової новизни в частині «удосконалено» та «дістали подальшого розвитку», також мають належний рівень обґрунтованості. Цього дисертант досягнув за рахунок

вдалої постановки проблем, використанні загально- і конкретно-наукових методів: діалектичного, історико-правового, порівняльно-правового, узагальнення, системного аналізу, логіко-семантичного, догматичного, моделювання та статистичного тощо. Ці та інші методи наукового дослідження використані автором у взаємозв'язку.

Основні результати дисертації М.В. Михайлова викладено у 10 публікаціях, 4 з яких вийшли друком у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у зарубіжному виданні (Республіка Польща), 5 тез виступів на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах. У цих публікаціях достатньо повно відображені всі розділи дисертаційної роботи, вони вийшли в світ задалегідь.

Дослідження М.В. Михайлова має теоретико-прикладний характер. Що стосується значення рецензованого дослідження для науки кримінального права, то, на наш погляд, вони можуть бути сприйняті та використані в подальших дослідженнях та розробки питань кримінально-правової характеристики складів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, інших корупційних кримінальних правопорушень, а також особливостей кримінально-правової охорони відповідного правового блага.

Практичне значення одержаних результатів проведеного дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані у науково-дослідній сфері – для подальшого вивчення теоретичних проблем кримінально-правової характеристики підкупу загалом та окремих його елементів зокрема; у нормотворчій – для подальшого вдосконалення КК України та інших нормативно-правових актів, зокрема й під час реформування кримінального законодавства України на сучасному етапі; у правозастосовній сфері – під час кваліфікації підкупу, а також у процесі вивчення та узагальнення судової практики судами України; у навчальній діяльності – під час підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників, науково-практичних коментарів, викладання кримінального права, відповідних спеціальних курсів у закладах освіти юридичного спрямування та на юридичних факультетах університетів.

Таким чином, результати наукового дослідження дисертанта можуть бути використані при вирішенні широкого кола проблем наукового, правозастосовного та навчально-виховного характеру і саме в цьому полягає їх практична значущість.

Виходячи з викладеного вище, вважаємо, що використання одержаних автором дисертації результатів також може бути реалізовано шляхом опублікування монографії для ознайомлення з ними наукової громадськості.

Аналіз представленої дисертації Михайла Володимировича Михайлова «Підкуп у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних

правопорушень» свідчить, що в ній містяться результати проведених автором досліджень та отримані автором нові науково обґрунтовані результати, які у сукупності розв'язують наукове завдання дослідження: теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявилось у комплексній і системній розробці поняття та ознак підкупу у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень.

Текстуальних запозичень без посилань або інших порушень вимог академічної доброчесності, опонентом не виявлено.

Робота відповідає вимогам, що встановлені до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук та позиціям пунктів 9 та 11 постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» (з відповідними змінами та доповненнями), положення цієї дисертації з достатньою повнотою відображені в опублікованих автором публікаціях, як того вимагає пункт 12 згаданої Постанови. Основні положення дослідження М.В. Михайлова викладені в авторефераті дисертації, який відповідає вимогам пункту 13 цього ж нормативно-правового акту.

Таким чином, рецензування дисертації Михайла Володимировича Михайлова дає підстави зробити висновок, що вона відповідає вимогам, встановленим до змісту та оформлення дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Вказані вище позитивні моменти дисертації не виключають наявності у дослідженні **положень і пропозицій, які або викликають зауваження, або вимагають додаткової аргументації.**

Серед таких положень роботи виокремимо ті, які можуть стати предметом обговорення на прилюдному захисті:

1) Першою, на погляд опонента, виступає проблема концепції роботи, власне, як розгляд підкупу «у законодавчих конструкціях». З одного боку, цей прийом дає можливість розглянути проблему підкупу як наскрізного поняття та зробити спробу комплексного розв'язання проблем нормативної регламентації цього соціально негативного явища. І це позитивний аспект, який робить дисертацію оригінальною та такою, що відрізняє її від існуючих нині теоретичних розробок. Але є й інший «бік медалі». У обґрунтуванні вибору теми дослідження автор зазначає зокрема таке: «у цьому Кодексі підкуп є об'єктивною ознакою не лише корупційних кримінальних правопорушень, а й...» (с.5). Далі, на тій самій сторінці, автор пише, що «...підкуп є наскрізним кримінально-правовим поняттям, законодавчою конструкцією, яка у тексті статей КК України має свою структуру...». Як видається, такі твердження містять небезпеку понятійного штибу – підкуп, по-перше, не є об'єктивною ознакою правопорушення, по-друге не є законодавчою конструкцією, а, як об'єкт дослідження, – є явищем, що

реально існує. І хоча об'єкт дослідження у вступі до дисертації визначено дещо інакше, формулювання самої теми «розділяє» ці два об'єкти: «Підкуп у законодавчих конструкціях». Це дає підстави просити дисертанта уточнити його заяву про те, що «Все викладене вище свідчить про важливість комплексного дослідження проблеми підкупу як законодавчої конструкції кримінальних корупційних правопорушень» (с.7). Так про що ж йдеться: про, перефразувавши, відображення підкупу як явища об'єктивної дійсності в існуючих конструкціях, що використані у КК України, чи автор насправді вважає підкуп специфічною законодавчою конструкцією, зокрема, й корупційного кримінального правопорушення?

У межах міркувань щодо заявленої проблеми, відзначимо ще й таке. На с. 18 автор зазначає про розуміння «юридичних (законодавчих) конструкцій...». Чи варто ототожнювати ці поняття. Посилаючись на теоретиків права, їх дисертації на 30 стор. роботи, варто зауважити, що всі вони писали про «юридичні конструкції», а не законодавчі. Цікавим є те, що на с.33 автор визначає це поняття так: «юридичні конструкції є моделлю певної частини порядку суспільних відносин, що охороняється кримінально-правовими нормами». Як такий підхід співвідноситься із синонімічністю «законодавчих» конструкцій? Здається, що правильним міг би бути підхід, відповідно до якого, юридична конструкція як певна абстрактна модель є нічим іншим як інструментом, який використовується для різних цілей: створення норм права, їх формалізації у, наприклад, законах; застосуванні норм права, їх тлумаченні тощо. Якщо такий підхід є справедливим, то яким чином підкуп може бути «елементом законодавчої конструкції» або самою «законодавчою конструкцією», відмінною, наприклад, від конструкції складу кримінального правопорушення?

2) Наступне зауваження є, практично, традиційним до всіх, майже без винятку, дисертацій. Намагаючись повно представити картину, що стосується предмету дослідження, автори робіт включають у їх зміст кримінологічну, історико-правову та порівняльно-правову складову. Дуже часто, ці частини роботи є невдалими і виглядають як «данина традиції», і не більше. Не позбавлена цих недоліків і ця дисертація. Так, опонентів не до кінця зрозумілим залишилося те, чому підрозділ 1.1.2 містить лише «Окремі аспекти кримінологічної характеристики підкупу» і для чого він тоді, якщо не дає повної картини? (с.27). Аналіз змісту цього підрозділу підтвердив – просто цифри, які фактично ні про що не говорять. Які висновки з цього зроблено і які наступні теоретичні положення ґрунтуються на цих висновках? Так само, чому автор, виконуючи ретроспективний аналіз, фактично обмежився сучасною історією і зробив своєрідний огляд змін до КК України з 2009 року. А чому не заглянути глибше? Історико-порівняльний метод передбачає видається, не лише опис змін, а й урахування історичного контексту, в яких ці зміни відбувалися, а для цього наведеного періоду, очевидно, мало.

3) В цілому погоджуючись із міркуваннями автор щодо поняття «підкупу», все ж таки, не всі його положеннями сприймаються беззастережно. Так, не можемо підтримати позицію автора у тому, що ознакою підкупу є змова. Адже сам автор на с. 79 роботи наводить визначення цього поняття у кримінальному праві як «таємну домовленість двох чи більше суб'єктів кримінального правопорушення про спільне вчинення правопорушення та досягнення загального суспільно небезпечного наслідку». Однак такий підхід проводиться крізь призму положень інституту співучасті, а співучасники вчиняють *одне спільне* кримінальне правопорушення. Підкуп же складають два самостійні правопорушення зі своїми власними складами. У зв'язку із цим, варто застережити окремі позиції, викладені у підрозділі 3.1.4 роботи «Предмет змови при корупційному підкупі»: змова передбачає спільне вчинення якоїсь поведінки, а предмет змови у підкупі – бажана поведінка спеціального суб'єкта; бажана поведінка спеціального суб'єкта може бути й правомірною.

Можливо, вади визначення обумовлені специфічним, на думку опонента, підходом щодо способу визначення поняття. Підрозділ 1.4 «Поняття та види підкупу за Кримінальним кодексом України», автор починає з видів. Можливо, такий підхід і є виправданий, але його обґрунтування потребує додаткової аргументації, оскільки, не встановивши зміст поняття, сумнівною видається спроба встановлення його обсягу та проведення відповідних класифікацій.

4) Саме із класифікаціями пов'язане і наступне зауваження. Певних застережень викликає класифікація підкупів, наведена автором на с. 74 роботи, яка проведена ним залежно від сфери, в якій вчиняються відповідні протиправні діяння: «корупційний підкуп може бути підкупом у публічній сфері (статті 368, 369), підкупом у приватній сфері (ст. 368³), підкупом у сфері спорту (ст. 369³), підкупом незалежно від сфери (ст. 354). Некорупційний підкуп – підкупом у сфері проведення виборів та референдуму (ст. 160) та підкупом у сфері правосуддя (ст. 386)». *По-перше*, необґрунтованим є виокремлення підкупу «незалежно від сфери» і віднесення до нього кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК. *По-друге*, чи коректно говорити про, наприклад, підкуп у приватній сфері і відносити до нього тільки правопорушення, передбачене ст. 368³. А чи не можна вчинити у «приватній сфері» підкуп службової особи публічного права? *По-третє*, а до якої «сфери» віднести підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368⁴ КК)? І взагалі, використання поняття «сфера вчинення правопорушення» виглядає не достатньо аргументованим.

5) Із попереднім зауваженням, пов'язані і наступні два. На с. 46 роботи видається безпідставним наведення ст. 370 КК України, адже діянням у ній є «провокація підкупу», а не підкуп. Це зовсім інше за природою кримінальне правопорушення. Автор розвиває свою позицію на с. с. 66-68 роботи, проте погодитись із ними складно. Провокація підкупу не є видом підкупу, тому визначати місце цього кримінального правопорушення серед інших видів

підкупу не достатньо аргументовано. Більше того, провокація підкупу є нічим іншим як видом провокації будь-якого кримінального правопорушення, що є самостійним, відмінним від підкупу, соціально негативним видом поведінки, місце якому, як видається, варто шукати поміж кримінальних правопорушень проти правосуддя. Тому наведену на с. 68 роботи класифікацію підкупу на корупційний підкуп; некорупційний (загальнокримінальний) підкуп; підкуп, пов'язаний з корупцією – можна поставити під сумнів.

б) Також складно погодитись із автором щодо пропозиції про «перенесення» ст. 354 КК України у Розділ XVII Особливої частини (с. 127). Принаймні, тому, що для такого висновку варто охарактеризувати об'єкт кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із надання публічних послуг та спробувати довести, що безпосередній об'єкт посягання, передбаченого ст. 354 КК лежить у площині цього родового об'єкта. Без таких міркувань, висновок виглядає голослівним. Також не можу підтримати висновок про відсутність єдиного родового об'єкту кримінальних правопорушень у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, та наявність родових об'єктів окремих їх видів (с. 128). Здається, що такий революційний для теорії кримінального права крок варто обґрунтувати дещо детальніше.

7) І наостанок, радше, не зауваження, а прохання. Чи міг би автор таки сформулювати модель єдиного складу кримінального правопорушення «підкуп», яка була б придатною для включення до нового КК. Поясню, чому задаю це питання. Воно впливає, не лише з констатації такої потреби у самій дисертації, але й з появи у проекті КК, наприклад, таких норм:

«Стаття 4.3.8. Незаконне просування медичної продукції

Особа, яка надала неправомірну вигоду за незаконне просування медичної продукції шляхом:

- а) її призначення чи рекомендації пацієнту або
- б) здійснення оптової чи роздрібною торгівлі нею, –
вчинила злочин 3-го ступеня.

Стаття 4.3.9. Отримання неправомірної вигоди за просування медичної продукції

Особа, яка одержала неправомірну вигоду чи просила або вимагала таку вигоду з метою незаконного просування медичної продукції шляхом:

- а) її призначення чи рекомендації пацієнту або
- б) здійснення оптової чи роздрібною торгівлі нею, –
вчинила злочин 3-го ступеня.»

Як така законодавча конструкція співвідноситься із теоретичними положеннями дисертації, що захищається?

Наведені вище міркування опонента є закликом для дискусії, а не положеннями, які істотно впливають на високу оцінку якості проведеного

дослідження. На підставі вищевикладеного вважаю, що подана дисертація Михайла Володимировича Михайлова «Підкуп у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень» є самостійною, закінченою роботою, яка відповідає вимогам щодо дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук, її зміст відповідає заявленій науковій спеціальності, а автор, за підсумками публічного захисту, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук з спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент:

**доцент кафедри кримінального права
і кримінології Львівського національного
університету імені Івана Франка
кандидат юридичних наук, доцент**

 Олександр МАРІН

**Підпис доцента О.К. Маріна «засвідчую»
проректор Львівського університету
доктор юридичних наук, доцент**

Сергій РІЗНИК